

O'SPIRINLIK DAVRIDA MULOQOT JARAYONLARINING SHAKILLANISHI

Atabayev Navro'zbek Ilhombek o'g'li
Mirzo Ulugbek nomidagi Milliy Universitet
Psixologiya yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilk o'spirinlik davrining hozirgi zamondagi talqini, bu davrning boshqa yosh davrlaridan juda ko'p farqli tomonlari, asoslari, akseleratsiya jarayonining ta'siri, bu yosh davrga xos bo'lgan shaxslararo munosabatlar va muloqot shakllari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: İlk o'spirinlik, yosh davrlari, ikkinchi o'tish davri, shaxslararo muloqot, akseleratsiya, shaxslararo munosabatlar, senzitiv davr, oriyentatsiya (reoriyentatsiya), ijtimoiylashuv.

KIRISH

Odamlar o'rtasidagi munosabatlar bo'yicha muammolar psixologik maslahat o'tkazish amaliyotida juda ko'p uchraydi va bular borasida to'g'ridan-to'g'ri gapirma ham, bu aslida unda shaxslararo munosabatlar bo'yicha uning muammosi yo'qligini anglatmaydi. Hayotda esa ko'p hollarda buning aksi bo'lib chiqadi: agarda shaxsni shaxslararo munosabatlar bo'yicha mavjud holati tashvishlantirsa, shunday holatda har doim unda o'z xarakteriga taalluqli shaxsiy mazmundagi muammosini ham aniqlash mumkin bo'ladi¹. Bundan farqli ravishda o'z shaxsiy muammosini har doim odam individual va boshqa odamlar bilan bevosita aloqa qilmay ham hal etishi mumkin. Bundan tashqari shaxsiy va shaxslararo mazmundagi muammolarni hal etish usullarida katta farq mavjud. Agarda shaxsiy muammolar odatda odamning ichki dunyosini tubdan o'zgartirish zarurligi bilan bog'liq bo'lsa, shaxslararo muammolar odamning, asosan, xulqi tashqi shakllarini o'zgartirish zarurligi bilan bog'liq bo'ladi. Ular atrofdagilar bilan odamning shaxsiy va amaliy o'zaro munosabatlari bilan bog'liq bo'lib, unga yaqin va ancha uzoq bo'lgan, masalan, qarindoshlari hamda begonalar bilan o'zaro munosabatlariga taalluqli bo'lishi mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Odatda har bir yosh davrning psixologik xususiyatlari tadqiq etilganda, undagi alohida (individual) shaxsning o'z tengdoshlari davrasidagi (mikromuhitdagi) o'rni va ular bilan o'zaro hamda shaxslararo munosabatlari alohida izlanish predmeti ko'rib chiqiladi. Xuddi shu bois, ilk o'spirinlik davrining asosiy xususiyatlaridan yana biri sifatida shuni ta'kidlash joizki, bu davrga kelib ularga shaxslararo munosabatlarda ota-ona, o'qituvchi, tengdoshlar, norasmiy guruh a'olariga nisbatan qayta oriyentatsiya (reoriyentatsiya) qilish jarayoni tugallanadi. O'spirinlar tanlagan sohalari yoki kasblarida juda katta yangiliklar, kashfiyotlar qilgilari keladi, lekin asta-sekinlik bilan yangilik va kashfiyotlar qilish uchun ularda bilim va tajriba yetishmayotganligini, buning uchun ko'proq o'qish va o'rganishlari kerakligini anglay boshlaydilar. Hayot faoliyati kengaygan sari o'spirinlarda ijtimoiy rollar kengligi faqat miqdor tomondagina kengayib qolmay, balki sifat tomonidan ham o'zgarib boradi. Ma'lum bir kasbda faoliyat ko'rsatishni boshlayotgan o'spirin unga intellektual, ijtimoiy-psixologik hamda axloqiy jihatdantayyor bo'lishi kerak². O'smirlik davrining oxirlari va o'spirinlik yoshiga

¹ Abdugafforovich A. N. Scientific theory of al-khakim at-termezi //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – T. 2019.

² E. G'oziyev. Ontogenez psixologiyasi. Nazariy – eksperimental tahlil “NOSHIR” Toshkent 2010.

kelib, ularda mehnat ko'nikma va malakalari rivojlanadi. Bu ko'nikma va malakalari ularning kelgusidagi kasbiy faoliyatlari bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq.

Ilk o'spirinlikda tengdoshlar o'rtasidagi muomala, muloqot uch xil ko'rinishdagi funksiyani bajaradi³:

Axborot (informatsiya) kanali;

Shaxslararo munosabatlarning shakllanish jarayoni;

Emotsional - hissiy aloqa o'rnatish vositasi (o'zaro ta'sir yoki interaktsiya).

Axborot(informatsiya) kanali yuzasidan aytish lozimki, o'spirin tendoshlaridan muayyan darajada tabiat, jamiyat, fan, texnika haqida ma'lumot oladilar. Jins (genderlik) haqidagi ma'lumotlarning deyarli aksariyati tengdoshlar bilan bo'lgan muloqotda, muomala jarayonida o'zlashtiradi, qolaversa ularga nisbatan shaxsiy munosabatlar shakllanadi. Shuning uchun tengdoshlari bilan munosabatgakirishmaslikning o'zi ijtimoiy- psixologik voqelikka dahldor salbiy oqibatlar olib kelishi mumkin, buning natijasida ularning ruhiyatida rivojlanishdan orqada qolish hodisasi vujudga keladi. Axborot taqchilligi shaxsni sust harakat qilishga, loqaydlikga olib boruvchi illatni namoyon etdi.

Shaxslararo munosabatning shakllanish jarayoni – ilk o'spirin o'z tengdoshlari orasida ahloqiy va nafosatga oid bilim, ko'nikma, malaka madaniyatini egallaydilar. Jamoada, guruhda, jamoatchilik o'rtasida o'zini tuta bilishlik, o'zini o'zi ham jismonan, ham aqlan idora qilishlik bolalik davridayoq tengdoshlar davrasida shallana boradi. Mazkur davr munosabatlarning me'yori, mezoni, paralingvistik, ekstralingvistik, prosemika, operativ – kinestetik fenomenlari bilan qurollanish vaziyatiga yuzaga keladi.

Emotsional – hissiy aloqa (kontakt) o'rnatish vositasi(interaktsiya funksiyasi) – guruhning tenghuquqli a'zosi ekanligini anglash, o'z “Men” ligini tasdiqlash, do'stona (xolisona) o'zaro yordam ilk o'spirinning mustaqil shaxs sifatida shakllanishida ko'mak beribgina qolmasdan, balki unga hissiy – emotsional kechinmalar, tuyg'ular, yuksak hislar (aqliy, ahloqiy, lazzatlanish, ehtiros, eyforiya, kayfiyat, affekt, stress, depressiya) to'g'risida ma'lumotlar beradi hamda ularga ijtimoiy turmushda foydalanish yo'l – yo'riqlarini tanishtitadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Yuqoridagi fikr va mulohazalarni umumlashtirib shuni aytish mumkinki, ilk o'spirinlik davriga kelib o'quvchilarning bilish (kreativ – ijodiy) faoliyatidagi ijobiyo'zgarishlar, kasb – hunar motivlari, intilish, moyillik, tabiat va jamiyatga nisbatan ijtimoiy va ijtimoiy – psixologik munosabat ular shaxsining tarkib topishida ya'ni ijtimoiylashuvida muhim rol o'ynagan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. E. G'oziyev. Ontogenez psixologiyasi. Nazariy – eksperimental tahlil “ NOSHIR” Toshkent 2010.
2. E. G'oziyev. Umumiy psixologiya. O'zbekiston Faylasuflar Milliy Jamiyati Nashriyoti. Toshkent 2010.
3. H. Uzoqov., E. G'oziyev., A. Tojiyev. Oila etikasi va psixologiyasi. Toshkent. “O'qituvchi” 2012.
4. Z.T.Nishonova, SH.T.Alimbayeva, M.V.Sulaymonov. Psixologik xizmat. Toshkent. “O'qituvchi” 2013.
5. Abdugafforovich A. N. Scientific theory of al-khakim at-termezi //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – T. 2019.
6. Ачилов Н. А. Влияние учения Аль-Хаким Ат-Тирмизи в идейном наследии мыслителей influence of the teaching of al-hakim at-tirmisi in the ideal heritage of

³ H. Uzoqov., E. G'oziyev., A. Tojiyev. Oila etikasi va psixologiyasi. Toshkent. “O'qituvchi” 2012.

thinkers //Журнал выпускается ежемесячно, публикует статьи по гуманитарным наукам. Подробнее на. – 2018. – б. 70.